ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Р. Дудяк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-7934-8234

С. Бугіль, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4863-52

Л. Погребняк, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2973-162X

С. Сенчишак

ORCID ID: 0000-0001-6429-8246

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.177>

Дудяк Р., Бугіль С., Погребняк Л., Сенчишак С. Економічні основи розвитку спортивного туризму в Україні

У статті розкрито поняття та сутність спортивного туризму. Розглянуто характерні ознаки спортивного туризму. Обґрунтовано, що спортивний туризм виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Визначено основні проблеми спортивного туризму в Україні та наведено шляхи їх вирішення. Проведено аналіз гірськолижних районів, курортів та їхньої туристичної інфраструктури. У статті розглядаються природні умови для розвитку туризму, наводиться перелік територій країни, придатних для прокладання гірсько-пішохідних маршрутів, проведення водних туристських походів, здійснення спелеотуризму, та визначається їх категорія складності. Актуальними є подальша побудова лінії здорового способу життя та вивчення міжнародного досвіду механізмів стимулювання населення до використання спортивно-рекреаційних та рекреаційно-оздоровчих форм туризму. Оскільки близько 95 % території України – це низовини й височини, на яких немає значних перешкод, практично всю територію України охоплює пішохідний туризм. Кліматичні умови дають змогу розвивати такий вид туризму впродовж усього року. Велика територія України придатна для велосипедних подорожей. Вони надзвичайно популярні у світі, незаперечними перевагами їх є можливість під час подорожі ознайомитися з великою кількістю об'єктів. Спортивний туризм – неолімпійський вид спорту, який полягає у проходженні певних шляхів, які називають маршрутами, з подоланням природних та штучних перешкод (гірські вершини і перевали (у гірському туризмі) або річкові пороги (у сплавах річками)), виконанні технічних прийомів, спеціальних тактичних та технічних завдань. Місцем туристських мандрівок можуть бути не лише поверхня землі, але також і водна тощо.

Спортивний туризм – це специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, головною формою якої є спортивний похід або змагання з видів туризму, ці види діяльності спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристської майстерності, виконання нормативів спортивних розрядів. Спортивний туризм проявляється як форма суспільного споживання специфічних благ, послуг та товарів, що об'єктивно розвинулась унаслідок соціологізації відтворювальної функції, утворивши галузь діяльності зі створення цього специфічного продукту та організації його споживання, яка за кінцевим призначенням та характером діяльності належить до споживчих галузей господарства. Особливістю активного туризму є те, що досягнення спортивних результатів тут не є головною метою, і тому він може бути більш масовим, доступним для широких верств населення. Швидкі темпи розвитку туризму та його масовість призвели до негативних змін природного середовища в окремих регіонах. Розвиток активного туризму в Україні потребує підтримки, узгодження в межах усієї індустрії активного туризму країни.

Ключові слова: спортивний туризм, спорт, фізична культура, туризм, туристична індустрія, екскурсія, експедиція, спортивні походи, подорожі, спортивне вдосконалення, економіка.

Dudiak R., Buhil S., Pohrebniak L., Senchyshak S. Economic fundamentals of sports tourism development in Ukraine

The article reveals the concept and essence of sports tourism. Characteristic features of sports tourism are considered. It is substantiated that sports tourism performs sports, health, recreational, cognitive, educational, economic and other functions. The main problems of sports tourism in Ukraine are identified and ways to solve them are given. The analysis of ski areas, resorts and their tourist infrastructure is carried out in the work. The article considers the natural

conditions for development of these types of tourism, lists the country territories which are suitable for mountain hiking, water hiking, caving and determines their category of complexity. It is important to further build a line of healthy lifestyle and study the international experience of mechanisms to stimulate the population to use sports and recreational and recreational forms of tourism. Since about 95% of the territory of Ukraine is lowlands and hills, where there are no significant obstacles, almost the entire territory of Ukraine is covered by hiking. Climatic conditions allow to develop this type of tourism throughout the year. The large territory of Ukraine is suitable for cycling. They are extremely popular in the world, their undeniable advantages are the opportunity to get acquainted with more objects during the trip. Sports tourism - a non-Olympic sport, which consists in passing certain paths, called routes, overcoming natural and man-made obstacles (mountain peaks and passes (in mountain tourism) or river rapids (in river rafting)), performing techniques, special tactical and technical tasks. The place of tourist travel can be not only the Earth's surface, but also water, etc. Sports tourism is a specific type of tourist and sports activities, the main form of which is a sports trip or competition in tourism, these activities are aimed at testing physical, mental, spiritual human strength, improving the tourist skills of the tourist, compliance with the standards of sports categories. Sports tourism is a form of public consumption of specific goods, services and goods, which have objectively developed as a result of sociologization of the reproductive function, forming a branch of activity to create this specific product and organize its consumption, which ultimately belongs to the consumer sectors. The peculiarity of active tourism is that achieving sports results is not the main goal here, and therefore it can be more massive, accessible to the general population. Despite the rapid pace of tourism development and its mass have led to negative changes in the natural environment in some regions. In Ukraine, development of active tourism needs support, coordinated management within the entire active tourism industry of the country.

Key words: sports tourism, sports, physical culture, tourism, tourist industry, excursion, expedition, sports campaigns, travels, sports improvement, economic.

Постановка проблеми. Вагомою складовою туризму є спортивний туризм, який в Україні є національним видом спорту, що має певні історичні традиції. Розвиток спортивного туризму сприяє посиленню економіки, збереженню довкілля та пам'яток природи й архітектури, культурної спадщини, підтримує здоров'я нації та пропагує здоровий спосіб життя, оскільки, по-перше, займатися спортивним туризмом, має, як мінімум, активна людина, а по-друге, навіть перше залучення до спортивного туризму, якийсь невеличкий похід чи веломандрівка вже спонукатимуть людину змінити щось у своєму житті, більше рухатись, тренуватися, аби раз за разом, крок за кроком підкорювати все вищі і вищі вершини. Він охоплює не тільки спортивну складову, а й особливу духовну сферу і спосіб життя любителів мандрівок. Спортивний туризм є корисним не лише для мандрівників, а й для економіки держави. Дедалі більша кількість високорозвинених країн будує свою економіку, орієнтуючись на сферу послуг, частку якої займають саме туристичні послуги. Спортивний туризм належить до соціального виду спорту, ним займаються верстви населення, які не мають великих доходів, – молодь, студентство, інтелігенція, вчителі, лікарі, саме тому дослідження розвитку та проблем спортивного туризму є досить актуальним. Спортивний туризм удосконалює весь комплекс знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості. Щоб реалізувати спортивну мету,

здійснюють подорожі, які є насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. Спортивним туризмом в Україні опікується Федерація спортивного туризму України. Люди, які займаються спортивним туризмом, є спортсменами. Основною ідеєю спортивного туризму є участь спортсменів у спортивних походах, змаганнях зі спортивного туризму, експедиціях та екскурсіях.

На сьогодні, незважаючи на численні дослідження та наявні потенційно великі можливості, ресурси для економіки спортивного туризму в Україні розвинені недостатньо. Труднощі, з якими зіткнувся у своєму розвитку спортивний туризм, насамперед пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також із майже повною відсутністю державної та громадської підтримки цього виду спорту, недосконалістю, а в окремих випадках і відсутністю сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, а також внутрішніми організаційними проблемами в самому туристично-спортивному русі, що накопичилися за останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню спортивного туризму присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних авторів: В. К. Бабаріцької, О. О. Бейдика, І. В. Бережної, О. О. Любіцевої, О. Ю. Малиновської, В. І. Мацоли, В. П. Руденка, Т. І. Ткаченко, Н. В. Чорненко, І. М. Балабанова, Ю. О. Веденіна, І. В. Зоріна, В. О. Квар-

тальною, В. С. Преображенського, Ф. Котлера, К. Купера, Д. Флетчера, Д. Гільберта, С. Ванхілла, Н. Лейпера. Вплив спортивного туризму на розвиток країни та суспільства досліджував Л. В. Фрей. Історію розвитку та сучасний стан спортивного туризму в Україні досліджували В. М. Зігунов та І. І. Волкова. Проблемам та перспективам розвитку сучасного туристичного сектору присвячено праці С. Гаврилюка, В. Головацької, В. Данильчука та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз розвитку та економічні проблеми функціонування спортивного туризму в умовах всезростаючої популярності активних туристичних дестинацій у природно-рекреаційному середовищі України.

Виклад основного матеріалу. Спортивний туризм – вид спорту, спрямований на подолання певного відрізка земної поверхні, який називають маршрутом. При цьому під «земною поверхнею» мається на увазі не тільки ґрунтова поверхня Землі, але також і кам'яна, і водна тощо. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди, наприклад, гірські вершини і перевали (у гірському туризмі) або річкові пороги (у сплавах річками) [2].

Розвиток спортивного туризму сприяє посиленню економіки країни чи регіону, збереженню довкілля та пам'яток природи й архітектури, культурної спадщини, підтримує здоров'я нації та пропагує здоровий спосіб життя.

Так, спортивний туризм має за мету спортивне вдосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини місцевістю. Для реалізації спортивної мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. За участь у спортивних походах можуть присуджуватися спортивні розряди і звання [3].

Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається двома напрямками: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь у змаганнях із техніки спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму в Україні ці два напрями завжди були нероздільними. Але якщо походи були основною

формою туристсько-спортивної діяльності і давно запроваджені у спортивну класифікацію (уперше 1949 року), то туристські змагання і зльоти мали характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристських груп перед виходом на категорійні маршрути [8].

Характерні ознаки спортивного туризму з економічним підґрунтям:

1. Спортивний туризм є соціально-економічним (за рівнем доступності й соціальної значущості), самодіяльним (залежно від організаційних основ), активним (за фізичним навантаженням) і, як правило, груповим (за складом учасників).

2. Мотиви занять спортивним туризмом різноманітні й залежать від особистості, але найчастіше це спортивне вдосконалення, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища й самого себе, спілкування під час занять і походів за рахунок власного економічного потенціалу.

3. Спортивний туризм сприяє фізичному й духовному розвитку людини; естетичному й морально-вольовому вихованню; пізнанню історії та сучасності, культури та звичаїв місцевого населення, дбайливому ставленню до природи та повазі до національних традицій; розвитку та підвищенню рівня знань, умінь, навичок подолання природних перешкод за рахунок власних коштів чи меценатства тощо.

4. Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм, вітрильний, автомобільний та мотоциклетний. Усі вони в основному відрізняються засобами пересування (лижний – на лижах; водний – на туристичних байдарках, плотах, катамаранах; велосипедний – на велосипеді тощо). Але є три види, де пересування здійснюється пішки місцевістю різного характеру. Так, пішохідні походи можуть проводитися в будь-якій місцевості: ліси, болота, пустелі, тайга, гори тощо. Гірські походи відбуваються в низькогірних, середньогірних і високогірних місцевостях. Для подолання таких перешкод потрібні навички скелелазіння та альпінізму. Види активного туризму, які не належать до спортивної класифікації, різноманітні за суттю та економічними витратами. До найвідоміших із них належать: гірськолижний, водомоторний, кінний та інші. Перше місце за кількістю походів серед видів спортивного туризму займає пішохідний (421), друге – водний (320), третє – гірський (282), четверте – велосипедний (101), п'яте – спелеотуризм (87),

шосте – лижний (65), сьоме – вітрильний (60) туризм [4].

5. Організаційними формами спортивного туризму є походи, змагання і злети.

6. Із розвитком суспільства з'являються й розвиваються нові з економічного погляду види туризму. При цьому частина з них відокремлюється від туризму як окремі види спорту, такі як альпінізм, скелелазіння, спортивне орієнтування, водний слалом тощо. Водночас туризм вибирає в

себе елементи інших видів спорту, удосконалюючи техніку туристичних походів і подорожей [9]. Останніми роками в Україні спортивний туризм є невід'ємним напрямом загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, він спрямовується на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини завдяки її залученню до участі у спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативи туристських подорожей

Категорія складності	Тривалість походу, дні	Протяжність походу, км (не менше)								Кількість печер
		пішохідний	лижний	гірський	водний	велосипедний	мотоциклетний	автомобільний	вітрильний	спелеологічний
I.	6	13	13	100	150	250-300	1000	1500	150	5
II.	8	16	16	120	175	400-500	1500	2000	200	4-5
III.	10	19	20	140	200	600-700	2000	2500	300	1-2
IV.	13	22	25	150	225	750-800	2500	3000	400	1-2
V.	16	25	30	160	250	900-1000	3000	3500	500	1
VI.	20	30	30	160	250	-	-	-	-	-

Перелічені види подорожей мають в Україні глибокі традиції і сьогодні переживають помітний підйом. Найбільшими центрами спортивного туризму є Карпати і Кримські гори. Тут практикується піший туризм, сплави річками, трекінг, парашутизм і багато інших видів екстремального спорту. Південні регіони країни рясніють швидкими й повноводними річками (Дністер, Південний Буг), де проводяться змагання з рафтингу. В усій Україні розвинена мережа аероклубів, що користуються популярністю у любителів скайдайвінгу [10].

Для організації туристсько-спортивної діяльності використовують такі ресурси природного походження:

- ландшафтні (мальовничі та унікальні ландшафти);

- геоморфологічні (різноманітні форми рельєфу – гірські вершини, перевали, вулканічні масиви, печери, яри, балки тощо);

- гідрологічні (річки, водні перешкоди, водойми, джерела мінеральних і термальних вод тощо);

- зоологічні (червонокнижні та ендемічні тварини).

За підсумками 2018 року, соціально-економічний розвиток гірських населених пунктів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей щодо показників у цілому за регіоном, на території якого розташовані основні гірсько-спортивні бази, характеризувався значними диспропорціями через відмінності організації, матеріально-технічного забезпечення та економічних стимулів і реклами [5].

У Західному регіоні Волинська область є однією з найпривабливіших у туристично-рекреаційному аспекті територій України та характеризується достатнім економічним та соціальним потенціалом. На півночі Волинська область межує з Брестською областю Республіки Білорусь (протяжність кордону – 205 км), на сході – з Рівненською областю (410 км), на півдні – з Львівською областю (125 км), на заході – з Холмським і Замостським воєводствами Республіки Польща (135 км).

У Волинській області на сучасному етапі зосереджено близько 0,7 % усіх офіційно зареєст-

рованих туристичних операторів України. Усі вони функціонують у місті Луцьку. Процес створення туристичного продукту забезпечують близько 48 працівників. Роль і місце області в системі економічних відносин туристичних операторів України та основні характеристики обсягів надання туристичних послуг наведені в табл. 2.

Сучасний розвиток спортивного туризму, його перетворення в суспільно значущий соціально-економічний феномен зумовлює особливу актуальність проблем ефективної організації туристичної діяльності й використання туристичних ресурсів [12].

Таблиця 2

Економічні показники туристичної діяльності Волинської області у 2013–2018 рр.

Рік	Показник					
	Кількість туристичних операторів, од.	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Розмір операційних витрат, тис. грн	Дохід від туристичних послуг (без ПДВ), тис. грн	Кількість реалізованих туроператорами туристичних путівок, од.	Кількість обслуговуваних туристів, осіб
2013	20	80	1931,6	7291,0	4145	49761
2014	9	71	2424,2	8983,4	4114	50345
2015	15	67	2053,9	5030,5	2316	14593
2016	10	49	2570,0	9427,5	3927	26526
2017	4	48	6139,9	12395,4	13929	16525
2018	4	60	5171,1	16470,1	15920	17047

Спортивний туризм, крім соціального має ще й значний економіко-комерційний потенціал та впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання [6]. Він виступає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку та інгібітором нездорового способу життя (наркотична та алкогольна залежність, малорухливий спосіб життя, профілактика захворювань та оздоровлення населення, профілактика хуліганства, бандитизму).

Спортивний туризм перебуває на перетині туристичної економічної індустрії та загальнодержавної системи фізичної культури і спорту. Він виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Серед найважливіших завдань – інтеграція спортивного

туризму у соціальний механізм літнього дитячого оздоровлення [7].

Спортивний туризм є важливим засобом сприяння підвищенню соціальної і трудової активності людей, задоволення їхніх моральних, естетичних і творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

На сьогодні, незважаючи на наявні потенційно великі можливості, свою соціальну і економічну значущість, спортивний туризм в Україні розвинутий недостатньо. Труднощі, з яким зіткнувся у своєму розвитку спортивний туризм, насамперед пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також із майже повною відсутністю державної та громадської підтримки цього виду спорту, недосконалістю, а в окремих випадках і відсутністю сучасної нормативно-

правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, а також внутрішніми організаційними проблемами в самому туристсько-спортивному русі, що накопичилися за останні роки [8].

Властиві диспропорції: незадовільний стан автодорожніх комунікацій, фізично та морально застаріла техніко-технологічна база, нерозвинене середовище правового та економічного регулювання процесів інвестиційного забезпечення, малоефективні організаційно-економічні методики управління господарськими процесами, марнування рекреаційного потенціалу природних екосистем унаслідок деструктивного господарювання.

З метою всебічного поступу рекреаційно-туристичних територій необхідним є залучення приватних інвестицій у формі фінансування робіт із прокладання, ремонту та утримання автомобільних шляхів [11].

Для вирішення проблеми неналежного стану автодорожніх комунікацій варто скористатися досвідом таких країн, як Австрія, Франція, Швейцарія, Італія, Андорра тощо.

Ще один із напрямів розвитку спортивного туризму полягає в тому, що трохи сповільнився ріст складності походів, а також з'явилася потреба в пошуку більш складних маршрутів у вже давно відомих і доступних районах країни [1].

Особливістю розвитку спортивного туризму є й те, що він, як і вся Україна, входить у смугу великого державного регулювання всіх процесів і, як наслідок цього, виникає велика увага з боку держави за його розвитком. Більше того, спортивний туризм став зоною боротьби зацікавлених у його розвитку міністерств і відомств, які курують питання спорту, турбізнесу й освіти.

Нині український спортивний туризм загалом має аматорський характер, тому він досі перебуває на низькому рівні розвитку. Проте залучення держави та бізнесу до вирішення цього питання сприяло би збільшенню кількості внутрішніх та іноземних спортивних туристів в Україні, розвитку економіки України загалом.

Висновки. Спортивний туризм в Україні є національним видом спорту, що має багаторічні традиції. Він містить у собі не тільки спортивну складову, а й особливу духовну сферу і спосіб життя самих аматорів мандрівок. Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський,

лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм, вітрильний, автомобільний та мотоциклетний. Останнім часом спортивному туризму як ефективному засобу залучення населення до здорового способу життя органи державної влади стали приділяти значно більше уваги.

Спортивний туризм перебуває на перетині туристичної індустрії та загальнодержавної системи фізичної культури і спорту. Він виконує спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції, є механізмом літнього дитячого оздоровлення.

Особливе значення для формування попиту на спортивний туризм мають соціальні та економічні умови. Властиві диспропорції: незадовільний стан автодорожніх комунікацій, фізично та морально застаріла техніко-технологічна база, нерозвинене середовище правового та економічного регулювання процесів інвестиційного забезпечення, малоефективні організаційно-економічні методики управління господарськими процесами, марнування рекреаційного потенціалу природних екосистем унаслідок деструктивного господарювання.

З метою всебічного поступу рекреаційно-туристичних територій необхідним є залучення приватних інвестицій у формі фінансування робіт із прокладання, ремонту та утримання автомобільних шляхів.

Спортивний туризм як відкрита інтерактивна система схильний до впливу ззовні, тому через вплив (свідомий чи стихійний) на нього можна сприяти цілеспрямованому розвитку системи спортивного туризму в Україні.

Бібліографічний список

1. Булашев А. Я., Тонкошкур М. В. Спортивный туризм. Харьков: ХДАФК, 2009. 120 с.
2. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивный туризм: навч. посіб. Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2016. 304 с.
3. Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Альтерпрес, 2008. 280 с.
4. Іванух Р., Жученко В. Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 65–67.
5. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / І. М. Школа та ін. Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2013. 662 с.
6. Остапчук В. В. Сучасний стан розвитку спортивного туризму в Україні. *Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах*

освіти: зб. наук. праць. Додаток до гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. С. 379–386.

7. Офіційний сайт Федерації спортивного туризму України. URL: www.fstu.org.ua/ (дата звернення: 01.03.2021).

8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР із змінами і доповненнями. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 13. Ст. 180.

9. Соколов В. А., Штангей Ю. В., Петрова І. В. Спортивний туризм в Україні на сучасному етапі. Ту-

ризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–20 жовт. 2017 р.). Київ: КІТЕП, 2017. 268 с.

10. Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. Спортивний туризм: навч. посіб.: у 2 ч. Львів: ЛДУФК, 2014. Ч. 1. 150 с.

11. Фокін С. П. Спортивний туризм: навч.-метод. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 140 с.

12. Щур Ю. В., Дмитрук Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес. 2013. 232 с.

Стаття надійшла 29.03.2021